

ПЕРЕДМОВА

Берете до рук трудну книжку. Бо в цілої України до цієї теми не доходили руки ось уже 20 років. Йдеться в ній про темних янголів «сталінської Пабеди» – офіцерів НКВД Ковпака, Сабурова, Фьодорова та цілої групи інших «командос» – професійних диверсантів і терористів дрібнішого калібру. Написав про них професійний письменник, автор пригодницьких романів Аркадій Поважний. Не член Спілки письменників України, а тому вільний у виборі тем і діапазону історичних картин, зокрема й з часів Другої світової.

Звісно, у суспільстві триває дискусія на тему сталінського міфу Другої світової війни, долі в ній України. З огляду на теперішні часи, ця дискусія десь може бути делікатною, а десь навіть прихованою. Ось дівчина смажить яєчню на «вічному вогні» у центрі Києва – викриває лукавство нинішніх жерців «Великай Атечественной» (та й звідки взялася Вітчизна у совєцького пролетаріату, який, за Марксом, не має батьківщини?). Ось син українського класика співає «Вже вечір вечоріє повстанське серце б'є» і зазначає: це пісні «НАШИХ партизанів». А значить – не «їхніх», ковпаківських. Не сплутайте!

Що ж, слушне застереження. Про УПА існує до тисячі народних пісень. Про НКВД і його працівника Ковпака – жодної. Хоча влада минула і теперішня всіляко намагається цю прогалину ліквідувати. Ось і цьогоріч із сталінських агіток витягнули історію параду «калпаковських командос» в одному із беззахисних сіл Сумщини. Тоді, 1942 року, до Москви полетіла бравурна картинка із тилу ворога, а сам ворог покарав за це «местних хахлов» – подвійна удача! Теперішнім реконструкторам героїчного параду – а це трапилося 23 лютого 2012 року – на це начхати. Тренд «Пабеди» – понад усе.

Але Аркадій Поважний і я – уродженці цього краю. Знаємо із розповідей людей, а тепер і архівних документів: ковпаківські диверсанти розв'язали в Україні 1942-1943 років криваву бійню, головне вістря якої – українське цивільне населення. Але якщо 1933-го робили це тероризуючи голодом, то 1943-го тероризували руками німецької адміністрації (до речі, недавніх союзників з актом Молотова-Ріббентропа). І 1933-го, і 1943-го винні хто завгодно, та тільки не вони, комуністи. То посуха, то бачте, окупація... Від окупації вони «звільнять». За це будемо вічно їм винні – у цьому житті й потойбічному.

Але не скрізь така морока. У Фінляндії сталінські партизани до цього часу переслідуються як військові кримінальники, є прокурорські ордери на арешт підтоптаних убивць – громадян Російської Федерації. Щоправда, вдома вони під надійною парасолею рідних спецслужб. У тумбочках ордени Красной Звізди, всілякі дипломи. 9 травня – запрошення на «Зорьку» кудись до школи.

В Україні такі люди також в офіційній пошані. Мають підвищені пенсії. Тих, хто трохи молодший, теж водять на уроки до українських дітей – там вони згадують свої героїчні походи проти «бендеровцев».

Ні, ця книжка не відбере у цих товаришів їхні пенсії і не відкриє кримінальні справи. Не для того Поважний писав книжку, даючи акуратні виноски на кожен брутальний літературний факт – звісно, з життя «партизанів».

Ця книжка потрібна у пам'ять про жертв таємної війни, яка ніби назавжди заховалась за Москвою-39 і Ялтою-45. Війни на винищення української нації шляхом збройних провокацій. Війна вічних спільників – «Чека та Зека» – за остаточну погибель української цивілізації.

Так, вони можуть досягнути успіху. Якщо ми змиримось з новою хвилею глорифікації темних янголів українського лісу.

Ростислав Мартинюк, м. Суми

Петро Голий. Сповідь партизана

Мої вітання, друже!

Сердишся на мене? Мовчав, не відповідав на листи твої. За те вибачай. Епістола буде довгою і мабуть-таки затулю ту дірку мого вакууму, тому й пишу в зошиті, тіко б вмістити хоч тисячну долю накопиченого. Коли читатимеш ці рядки, мене мо' й на світі не буде. Завжди думалося, як то воно, відчувати близький кінець земного буття і не вірилося, що таке взагалі можливо, а воно бач, є. З'явилася така ніби тривога, особливо коли брилою на душі тяжіє незавершена справа. Треба скинути. Багато чого накопичилося. Зокрема таємниці, через які чесні люди страждали, а їх приховування викривляє історію, робить негідників героями.

Давав, як і всі, підписку про нерозголошення, а інакше смерть. Та писулька ніколи не керувала моєю честю, але могла нашкодити рідні.

Знаю, здогадувався, що я не той, ким себе маніфестував. Завжди цінував твою скромність, стриманість, без зайвої доскіпливості, без бажання поритися в чужих таємницях. Моя довоєнна історія – це робота ідеолога при районному обкомі комсомолу, потім членкором...

Почну з того осіннього дня сорок першого. Я разом з іншими членами секретаріату ЦКП(б)У був викликаний на термінову нараду, яку вів невідомий у штатському. Ми відали, то агент НКВС, але не з нашого міста. Припустив, що на Сумщині готується плацдарм для широкомасштабних партизанських дій. Агент говорив якимось шипляче, принишкло, видно постійно живе зі страхом бути підслуханим. І ніби ножем по вухах – його недоречно вживання пестливих іменників і дієслова «чухати», яким заміняв «йти», «розуміти», від чого складалося враження, що говорить не те, що думає, ніби передражняє кого, та скоріш за все лепотить завчений текст.

- Товаришочки, дороженькі, чухає ворог. Не сьогодні-завтра німці увійдуть до Сум. Отже, щодо цього розчухаю вам деякі директивки. Так, що любенькі, створюємо партизанський супротив. Товаришу Бугаре, вам слово.

Підвівся Йосип Бугара, перший секретар комсомолу. Чоловічок, скажу, не з тих, із ким би мав охоту в одній компанії почаркувати. Слід вуха на макусі тримати, коли з ним випиваєш. Дятел ще той.

- Нами організований підпільний обком у кількості п'яťох членів керівного органу, підпільний райком – восьмеро. Біля ста підпільників, усі надійні, перевірені комсомольці.

З папірця читав Бугара, видно не його ця статистика. Та й перечитував написане не своєю рукою, бо запинався, раз-по-раз спотикаючись на незрозумілих словах. Комусь на слово повірив. І немає у нього тієї сотні комсомольців, та усіх цих «потаємних п'ятірок». Речив про підпільний осередок, де нібито зорганізовано таким чином, що кожен член «утаємниченої п'ятірки» має своїх п'яťох людей, які не знають один одного, а лише командира, підлеглі ж, у свою чергу, по одинці теж керують п'ятірками. І ця геометрична прогресія, зі слів Бугари, поширюється більш ніж на десять ланок. Навіть першокласнику не важко підрахувати, що се більше ста тисяч чоловік. І у цю брехню вірить енкаведешник. Як так у двадцятитисячному містечку набереться стільки підпільників? Значить і НКВС комусь баки забиває фальшивою статистикою. Як вони взагалі збираються воювати? Якщо уявити, що подібне махлярство має більші масштаби, то не важко припустити – лише диво зупинить німців, або ж якась швабська дурість. Не виключення, що і у них не так все по-німецьки педантично.

- Потрібно заздалегідь виявити і нейтралізувати ненадійних, – вставив свої «три копійки» Андрій Орлов, секретар новоствореного підпільного обкому, – прийде ворог, вони неодмінно перекинуться на їхній бік. У тридцяті не всіх куркулів радянська влада передавила.

- Я розумію, що має на увазі товариш Орлов, – почала Тетяна Акубара, яку призначили керувати підпільним комітетом, – Те, що наша влада не популярна в народі, як то багатьом гадається...

- Бридні! – Бугара зблід і косився на особіста. – Це якесь провокаційне узагальнення, притаманне ворогам народу... Якщо і є наші внутрішні ненавидники, то одиниці, і ті під арештом. І я згоден з товаришем Орловим, потрібно про них подбати. А прийде німець, то весь радянський народ, як один, дасть гідну відсіч...

Я думаю саме в ту мить Бугара розчовпав, чим йому насправді черевате підпілля. У Сумах він з початку 30-х і як провідний комуніст ворогів, як собака бліх нахапався.

Бугара зиркав на особіста, шукаючи у того підтримки, а потім в інших членів підпільного обкому, та ті ховали очі, бо всі ці комуністи-ортодокси усвідомлювали у що виллється «народна любов», як тільки нова німецька адміністрація позбавить їх влади.

- Що ж, – особіст підвівся і потер долонями, – в'язничку доведеться розвантажити. Та й потенційних доки не пізенько розчухати та й підчистити, це ті, хто на волі залишився. Є пропозиції?

- Сапуна в першу чергу, – говорив тихо Орлов, чомусь зиркаючи на двері, – Наявний ворог.

Тут же постановили розстріляти усіх в'язнів і заарештувати педагога Семена Сапуна. Старого вчителя тоді не зуміли схопити, зате тюрму «розвантажили». Людей вбивали не виводячи із камер. Один із виконавців Дудіков, який також служив у гестапо, після війни під чарку розповідав деталі:

«Ми з сержантом Авдотіним спочатку стріляли через кормушки, коли у другому коридорі вийшли набої, а спускатися до зброярні ліньки, то давай шматувати ворогів народу гранатами, і таки через кормушку. Гепало, металеві двері виважувало, а по камері тельбухи, тельбухи... Тих же, що в лазареті багнетами прямо в ліжку, яко свиней кололи...»

Отже, робота з підпільними кадрами ніби то проведена. Окрім Бугариного підпілля, створено два потужних партизанських загони. Один на сорок бійців, другий на шістдесят. Підпільні міськоми: комсомольський та партійний.

Німці увійшли в ніч з 9 на 10 жовтня. Твоя уява про те, що діялося при новій адміністрації базується на советських підручниках, суть якої зводиться до героїчного спротиву народу під мудрим керівництвом партії. Скажу на це – м а я ч н я !!! Бугара найперший напризволяще кинув усіх своїх підпільників і той невеликий керівний комсомольський осередок, що залишився, забіг галасвіта в тили. Головний кістяк, так званих, партизан розбрівся ще до приходу німців. Одні не дійшли до лісу повтікали, а далі й ті, що у лісі дали драла. У таборах залишилося лише кілька дрібних загонів, та гестапо їх притьмом викрило, бо ці «конспіратори» щодня ходили до міста харчуватися у студентській їдальні, а «потаємний» штаб із продовольчою базою влаштували у гуртожитку на Псельській, та ще й на квартирі виселеної родини. Хіба сліпий і глухий не знав, де у Бітицькому лісі понаривані землянки. Ще й закупівлю продуктів здійснювали, гребуючи елементарними законами втаємничення. З комсомольськими осередками така ж історія. Шкода молодих дівчат Марію Бадаєву та Валю Степанову, вони й заподіяти ворожій владі нічого не встигли, гестапо постріляло², свої ж повидавали.

Я деякий час жив у передмісті, працював на цукровому заводі бухгалтером. Та довелося тікати. Провідні комуністи вже 10 жовтня зареєструвалися в німецькій комендатурі і активно челядникували на оній службі. Щоб догодити господарям, Орлов виказав мене гестапо, ніби я керівник націоналістичного осередку.

Зі мною ще пішов колишній секретар заводського парткому Аксьонов. Цей теж трохи послужив при новій адміністрації, працював перекладачем. Вийшло так, що з напарником за пляшкою посварилися, Аксьонов був впевнений у перемозі Сталіна, а його

напарник робив ставку на Гітлера. Потім напарник нафіскалив, і Аксьонову довелося задати драпака.

Дорогою передокував розмовами про те, що треба організовувати активний супротив, з ім'ям Сталіна гнати з советської землі фашистську мерзоту. Мені відома його довоєнна партійна робота, Аксьонов більший патякало ніж практик. Та й страх видно мучив, знав, не подарують співробітництво, тому треба якось реабілітуватися, хоча б і переді мною повикаблучуватись. Я запропонував більш практичний варіант – пробиратися до Путивлю, у тих лісах можливо не всіх перехопали, мо' до кого прибі'ємося.

У Конотопі до нас прилучився червоноармієць Степан Рябоконь, за його слів, дивізію, в якій служив, розбили біля Канева і тепер намагається пробратися до себе на вотчину – в Дніпропетровськ. Я то докмітив – звичайний дезертир. Таких море, багатьох німці не брали, навіть давали перепустки, аби не воювали, а йшли додому й ставали до праці.

Чим далі віддалялися од Конотопу на схід, тим більше траплялися поліційні загони самооборони, це свідчило про те, що партизани таки є.

Дійшли річкою до хутора Жолдаки. Степана послали на розвідку.

Зайшли у першу хатину, де угледіли із димаря слабеньку цівку. Бабця прийняла нас неохоче, вірніше вороже. Як тіко Аксьонов попрохав чого поїсти, невдоволено відповіла:

- Мало у тридцять другому повигрибали. А де я тобі пожерти візьму? Йди он у своїх комсомольців, бісових дітей, і бери, та хіба гівна наїсися.

- Та я тебе за це... – Аксьонов поліз до кишень, імітуючи ніби за пістолетом.

Стара не злякалася:

- Грійтеся та каньдьохайте світ за очі, а мені вже немає чого боятися. Всіх дітей, іроди трикляті, вивели. Хай би під вами земля горіла, мерзотники такі...

Йдіть і не повертайтеся, бо поліцію сповіщу...

Трохи підігрівшись, але голодні, пішли. Бо погроза поскаржитися поліцаям не пуста. Спробували щастя ще в кількох хатах, та у кожній нас стрічали не менш «привітно». Це неабияк пригнітило Аксьонова, бо до цього жив ілюзіями, що громадяни СРСР обожають комуністичну владу і звісно поділяться останнім. Тішився тим, що нам просто не таланило, все натрапляли на «куркульських недобитків».

- Вони чекали німців, як визволителів, – говорив я, – для них ми супостати.

Аксьонов на це лише засопів, загравши жовнами.

- Нічого, ще кров'ю умиються, свині, – процідив тоном несправедливо ображеного.

Чесно кажучи, був би у ту мить пістолет, або що важке, вибив би дух із цього довбограника. Аджей подібні аксьоновини винні що народ до нас так ставиться, не вибачають голоду і масових вивезень. Що гріха таїти, на мені теж провина, бо в компартії з тридцять четвертого, такої запламованості вже до кінця віку не змити. Дядько скерував у комуністи, сам розкуркулений селяк. Так треба було, щоби не вивезли. Він напоумляв:

- Вони вороги, антихристи, але бажано хрестик сховати у собі подалі, та й затертися посеред них. Комуністи рано чи пізно вичерпаються і щезнуть як пил, а комусь треба буде працювати, усе відновлювати. То ж навчайся у них, стань ними...

Я і навчався. Навчався, запевняю, наполегливо. І по комсомольській лінії, потім партшкола. Зізнаюся, працював, як і належить завзятому комуністу: писав доноси, топив інших комуністів, клепали й на мене. Та я все сірим мишеням, якось і вилабудався...

Приходимо в село Хижки, а там нас теж, ніби вовкулаків стрічають. Мешканці потерпають від нальотів якогось «діда Калпака». Я не відразу второпав, що йдеться про Сидора Ковпака. Пам'ятаю його по Путивлю, де кілька разів бував у справах. А дядько знав, ще по Котельві, де партизанський дід народився, говорив, що до революції цей

самий Ковпак – відомий конокрад. Перед війною «дід Калпак» очолював путивльський міськвиконком, а прийшов німець, подався партизанити. На відміну від Бугари, не дременув у тил, а окошився у лісах, тероризуючи населення. Німців тут мало, тому люди на їхню допомогу й не сподіваються, конокраду ж привільно, залякані ним селяни повинні гнати для його бандитів горілку і всіляко обслуговувати, обшивати й прати.

То ж ми вирішили шукати Ковпака. Бо постала реальна небезпека загинути від голоду, чи бути вбитими селянами, або ж ще варіант – здатися і надалі служити німцям.

Шукати, але де? Можна піти до Спадщини, куди Ковпак навідується найчастіше, але невідомо скільки чекати – день, два, тиждень. А ночувати?

Я єдиний, хто прослухав інструктаж при НКВС по веденню партизанської війни, тому припустив, що отаборувалися партизани десь неподалік лісового джерела, або іншого водоймища.

Яку б поганеньку мапу.

По пам'яті вимальовується, що з північного заходу Спадщанський ліс омиває річка Зваль.

До Спадщини прибули геть знесилені, замерзлі, кишки позлипалися. В село увійшли без розвідки і в першу ліпшу хату, вже байдуже чи ускочимо у поліційну пастку, чи селяни порішають.

Господар, селянин років п'ятдесяти, у засаленій чумарці, впустив, потім вийшов обзирнувся.

- Поліція подекуди навідується. Якщо хто із сусідів угледів вас, то може виказати. У Кардашах гарнізон квартирує, на нас контингент наклали. Хоча подерча слабкіша від комуняцької, та от біда і те неможливо дати, бо до німців, як липку обідрали.

- Нам щось поїсти, – кривлячись мовив Аксьонов. По його міміці видно, що слухати таку промову вельми неприємно. – Та одежину якусь.

- Зброя є? – поцікавився я.

- Та звідкіля?! – почав було виправдовуватися господар.

Я угледів на шафі старий патронташ, а до цього на підвіконні жерстянку з-під мисливського порошу.

- Давай-давай, старий, – напосідав я, – якщо німці знайдуть, то буде непереливки. Тобі все рівно без знадоби, а нам потрібно.

Селянин деякий час артачився, та уторопав – не відкараскатися. Витягнув із-за шафи одностоволку шістнадцятого калібру, три латунних набої, пачку порошу і капсулі в сірниковому коробку. Набої заряджені на качок. Свинцеві дробини на печі я переплавив у злиток, який пошматував на картеч. Ще розібрав підшипник, на підвіконні узорив, вочевидь господарка його під щось прилаштувала, чи то горіхи лущить, а може цукор на пудру меле. Вилучив сталеві кульки, дозарядив ними набої. Господар непокоївся, що рушницю угроблю. Така ментальність, шкодувати за річчю, яку фактично вже втратив, вочевидь жевріється сподівання на німецьку владу, що тіко звільнивши Україну від більшовицької нечисті, поверне майно.

Як вирушили, Аксьонов, на правах старшого по статусу, забажав володіти рушницею, хоча таким його ніхто не обирав. Однак Степану байдуже хто старшуватиме, а мені й того більше, я, у свою чергу, не прагнув комісарити. Знаючи по досвіду, що варячись у комуністичному супі краще триматися подалі від командних посад, так цілішим буду. Інстинкт самозбереження спрацював і тут, у вузькому соціумі. Віддав йому, про всяк випадок витягнувши набій, бо Аксьонов шур кабінетний, зброї не знає, завжди ігнорував військову підготовку, гвинтівку бачив лише на плакатах. Просто йому думалося, що рушниця, у даній ситуації, це щось на кшталт гетьманської булави. Ще й наплічником із їжею заволодів, хоча харчів тих чотири картоплини варених, та сала на чверть долоні.

Цілий день блукали навкіл лісових боліт. Не так легко виявилось добратися до річки. Я вже мав умовну мапу – креслення селянина.

Під вечір лаштувалися на ночівлю. Під моїм керівництвом злагодили намет. На повалену сосну накидали гілок, і коли споночіло, запалили багаття. Я запропонував чергувати, та наш самопризначений командир впав у апатію, від холоду перестав щось тямити. Ранком треба йти, а Аксьонов ніяк. Скигле. Ми його попідруч десь кілометри три тягли. Присіли на спочинок, я й звертаюся до нашого гегемона, що непогано б по картоплині, щоби сил трохи відновити, а цей ракло, з'ясувалося, вже пожер усе.

- Що ж, – кажу тихо Степану, – з ним пропадемо.

- Його геть?

- Інакше ніяк.

- Важко подихатиме, – у Степана ні тіні співчуття.

Я висмикнув у Аксьонова гвинтівку. Він навіть не намагався захистити життя. Схоже безтямний був коли я ствол йому в голову націлив. Щось бубонів про себе, за інтонацією ніби молитва, за змістом абракадабра: «...воно то ж ніяк, а товариш кожен своє має, відповідь давати, та...»

Тіло прикидали хмизом...

- Запам'ятай, – повчав я супутника, – він пропонував перейти до фашистів.

Розколешся, що кокнули бо тягати не захотіли, то попланкуємо слідом.

Ось на третій день нашого блукання, я відчув запах диму. Невзабарі зупинив неголений мужик, озброєний трьохлінійкою.

Я наказав провести до командира.

Зайшли в землянку, вириту під гору. Всередині тепло і затишно, принаймні нам так здалося, бо за кілька діб топтання по Спадщанському лісі, до кісток промерзли. Я відразу впізнав Ковпака, невеличкий барилкуватий дідок, від якого тхне горілкою, сечею і чимось кислим.

Я простягнув йому партквиток, який до цього ховав у підборі. Він довго вивчав біля газової лампи, мені подумалося, що конокрад читає по складах. Потім, посміхнувшись беззубим ротом, простягнув руку. Перше враження від Ковпака неприємне; старий невіглас, який речення не спроможний мовити без матюка, використовуючи кацапські «бля» та «єдріть мать». Типовий «бать», як називало його оточення. «Бать» кримінальників та п'яниць.

- Значить із Сум йдете?

- Так точно, – відповідаю, – виходимо із оточення.

Розповів про провал Бугари і про наші подальші поневіряння. Про Аксьонова звітував:

- Застрелений особисто мною за антисоветські настрої. Пропонував здатися німцям.

Потім розмовляв із комісаром Руднєвим. У цього питання більш практичні, мали військову спрямованість. Розпитав які сили зайшли до Сум, скільки техніки, як поставляється паливо.

Бійці багато пили³, а тому й язики розв'язані. За журналістською звичкою, так про всяк випадок, збирав різну інформацію, мо' знадобиться. Швидко дізнався про деталі формування загону. Як, вже оповідав, коли прийшли німці Ковпак з невеличкою групою пішов у ліс. За кілька тижнів закінчилися припаси, тому конокрад влаштував наскоки на навколишні села: Кардаші, Зозуліно, Нову Шарпівку, Спадщину. Чим далі, тим активніше шукав зв'язків з «великою землею» тобто з Москвою, бо харчуватися ставало складніше. У деяких селах люди за допомоги німців влаштовували проти лісових банд сили самооборони.

Якісь вагомі диверсії Ковпак не здійснював, обмежувався примусовим вилученням у селян горілки та продуктів, мотивуючи ніби бореться з контрреволюцією. Вояки подекували, що дід має особисту казну, яку поволі поповнює, підзбирує награбоване

золото. Селяни боялися не стільки ковпаківців, як їхніх дій проти нової адміністрації, адже злість гестапо вимістити на цивільних. Отак і жили між двох вогнів. Том бургомістр постійно отримував від мужиків прохання допомогти як не в людях, то хоча б озброєнням.

Ковпак же підготував для Москви детальний звіт про масштабні диверсії. На місці кремлівських небожителів, я б тричі подумав чи вірити таким писулькам. Які мости конокрад тут підривав? Кілько дерев'яних переходок через Сейм? І цим ніби то затримав просування дивізій. Яка дурня! Та німцям з їхньою технікою це тьху...

У жовтні ковпаківський загін об'єднався з бійцями Руднева у цього була рація. Зв'язалися з Москвою, звідки скоро прийшов наказ: «Командир об'єднаного загону Ковпак, комісар – Руднев». Не знаю чим керувалося московське керівництво призначаючи нездару на подібну посаду. Вочевидь Сталін вирішив зліпити із Ковпака, таке собі, знамено українського партизанського руху. У загоні ж «бать» мав авторитет серед карного наброду, це ті, хто прийшли в ліс, аби бути подалі від фронту, та по можливості пожитися за рахунок грабунків, які заширмовувалися «розвідкою», та «бойовими операціями». У селян вилучали цінні речі, навіть вибивали золоті зуби, забирали годинники, гроші, білизну⁴. Бандити не любили Руднева, бо той наводив порядок, максимально впроваджував військове життя, чиноповагу, носіння уніформи з відзнаками. Начштабом і керівником військових операцій був чекіст Базима.

Загін цілковито залежав від «великої землі». Там не розуміли, чому Ковпак разом зі зброєю і амуніцією вимагає продукти першої необхідності, чом, в такому разі, не допомагає населення. Старий лис відбрікувався, мовляв, люди остаточно пограбовані німцями, хоча насправді селяни зажили багатше ніж при комуністах. Соромно зізнатися, що партизанами фактично розпочата громадянська війна. Ми воюємо проти свого народу.

По радіо якось почули, що в степах Дніпропетровщини успішно діють партизанські загони якогось Сидорова. Політкерівник Мінаєв із цього приводу роздув агітку, все збирав бійців нахвалював дніпропетровців, лаяв наших п'яниць, партизани слухали насторожено, бо аж ніяк не бажали йти воювати.

Степан шепнув мені:

- Про яких таких степових партизан торчять? Тут у лісі від літака-розвідника не сховатись, а то у степу.

Весною 1942-го Ковпак вирішує йти на Путивль. Базима з Рудневим ухвалюють, бо згідно звітів розвідки у місті базується лише 22 поліцейських на чолі з гауптманом. Зрозуміло, що подібна операція мала пропагандистський характер, та замулювання очей московському начальству. Цей «гарнізон» поспішив залишити місто, як тільки наша орда з'явилася на узліссі.

Ковпак тут же скликав мітинг, на який чекісти примусово виганяли із хат переляканих людей.

Не стану цитувати нісенітниці, які речив конокрад. Зводилося до обіцянки рейдувати на Закарпаття і далі – в поміч тамтешнім братам-слов'янам, де ніби на нас чекають не дочекаються, щоби звільнили від гніту буржуазії. На цьому ж мітингу була здійснена примусова мобілізація. В основному брали дівчат і молодиць, бо партизани від лісового життя дичавіли, помічені випадки гомосексуалізму. Мобілізовано сімох чоловік і десять жінок.

Радист терміново повідомив Керівництво про те, що в результаті запеклого бою, доблесними партизанськими з'єднаннями звільнений Путивль. Та невзабарі над містом з'явився легкий бомбардувальник це неабияк нахарапудило всіх нас, без команди ретирувалися, тобто дременули. Бомби за мить потропили обоз, коней побило. Ловко зорудував кулеметник, на землі залишилося з десятків новобранців, в основному дівчата.

Через кілька днів до Путивлю прибув загін маляр. Вояки так собі, але за цей ковпаківський бешкет познущалися над населенням.

Базима відправив до міста партизана, брат якого служив у поліції. Вночі повернулися обоє. Поліція допитували Ковпак і Базима, Руднева чомусь не покликали. Хлопця поспіль відпустили. Не важко здогадатися, що поліцай завербований.

Точно не пам'ятаю якого числа, десь у грудні 1943-го з «великої землі» прибуло четверо військовиків. Для таких випадків у лісі обладнані летовища. Мене викликав Базима, та виявилося бесіда не з ним. Начштабу залишив на одинці з капітаном-особистом. Я вже знав про що йтиметься і чим закінчиться. Написав розписку, ту саму, про нерозголошення і отримав оперативне псевдо – «Сірий». Тепер щомісяця маю звітувати своєму куратору про життя у таборі, головним чином акцентувати на політично-моральному стані, особливо які настрої у командирів. Поза протоколом капітан пояснив: «Чим більше ворогів народу викриєш, тим краще». «Для кого?» – питаю. «У першу чергу для тебе». Отакої! Виходить, якщо і немає ворогів, їх необхідно створити, бо це якось поліпшить моє життя.

Свої зведення, тобто доноси, через радиста маю відправляти на ім'я начальника штабу УШПР ⁵ Строкачу, на той час офіційно загін вже не підпорядковувався НКВС.

Потім прилітали представники штабу розвідуправління Брянського фронту і теж впроваджували своїх людей, тільки ці збирали компромат на енкаведешників. Далі прибули зі СМЕРШу, щоби спостерігати за всіма. Таким чином штат радистів збільшився ⁶. Отак внутрішня війна советського керівництва перекочувала в ліси.

Опісля через місяць мене частенько викликав на співбесіду Сиромолотний, представник ЦК(б)У, який прибув разом з особистами. Цей зафіксував мене в партизанській ланці, далі всіляко налаштовував проти Руднева:

- Розумієш, товаришу, він ворог, ворог прихований, який ще не проявив себе.

До війни відсидів у тюрмі, бо троцькіст. Нажаль обдурив нашу гуманну систему, вона помилювала його, а дарма. І наша спільна задача, товаришу, виправити цю помилку.

Напряму не пояснив, як такий огріх партії маємо виправляти, не треба бути Цицероном аби не здогадатися, що Сиромолотний планує усунення, або ліквідацію комісара.

Ковпак постійно собачиться з Рудневим. Єдине, що поєднувало конокрада, комісара та, Сиромолотного – це злість на начальство УШПР. Вантажі, які скидали з літаків, здебільшого безглузді ⁷. Ми очікували зброю, натомість отримали півтони паперу для газет, конверти і застарілі листівки, які закликали до боротьби проти фашизму в Іспанії.

Руднев, тримаючи стос листівок, мотукався:

- Щоб їм падлам дристало! Нам із цим тепер воювати? Дух оцим із німців вибити? Чи може розсмішити до смерті?..

Опісля трійця лаяла особисто Строкача. Ковпак називав «контрреволюціонером», а комісар «собакою», Сиромолотний так і так. Я впевнений, останній настроє Строкачу і звісно змалює себе палким боронителем гідності командира УШПР.

Також дратували нашу верхівку і нас особисто всілякі шпигуни із НКВС, військової розвідки, спостерігачі із контори Строкача. Одного, Вершигору ⁸, Ковпак поривався застрелити, бо взявся слідкувати за конокрадом навіть коли той до вітру ходив. Перевіряв «батью», чи не перекинеться до націоналістів. А загалом, багато із таких спостерігачів щезали у, так званих, «контрольних точках», це такі собі штрафні табори, туди на перевірку потрапляли червоноармійці, які розбрідалися по лісах, після розгрому їхніх дивізій. Сиромолотний називав це «скупити ганьбу кров'ю». Хоча яка провина за солдатами? Вони чесно виконували свою роботу і не їхній прогріх, що командуючі дурні. Ну й новачків-спостерігачів, якщо діду занадто докучали, у ці табори всовували і звідтіля вже живими не виходили.

Якось із завдання повернулася диверсійна група, споряджена Сиромолотним і Ковпаком. Вони по наводці своєї людини ходили в хутір Голубівку, де вбили офіцера. Як з'ясувалося багатодітного, майора медслужби, німчура навіть зброю не носив. Та не просто убили, а ще й познущалися над тілом. Заморозили труп так, що здимає правицю, ніби у нацистському салюті і поставили на шляху. Звісно, німці такого не подарували і направили на село каральний загін мадяр та єлдашів⁹, які вирізали усіх до ноги, хати зрівняли з землею. А у Сиромолотного, з'ясувалося, заднім числом вже листівка заготовлена, з гучною назвою «Жертви фашистських негідників». То значить у нього вже заздалегідь було заплановано? Пізніше дізнався про потаємний сталінський наказ № 0428 від 17 листопада 1941. Дивні і жахливі рядки. Суть зводилася до того, що всі населенні пункти на відстані 40-60 км углиб від лінії фронту і на 20-30 км ліворуч і праворуч від доріг, якими пересувається вороже військо, мають бути спаленими. І такий пункт ще: «Більшість із задіяних на цьому важливому державному завданні, мають бути перевдягнуті у трофейну форму німецького вермахту, та військ СС. Важливо звернути увагу щоб після «каральної експедиції» залишилися свідки, які б затим розповіли про злочини фашистів. Це збудить ненависть до фашистських окупантів, polegших вербовку партизан у тилу ворога». Як тіко я прочитав ці рядки у теці Сиромолотного, то уторопав, що призначення партизанських загонів на дев'яносто відсотків полягає у війні проти свого народу. Не дати населенню можливості вбагнути, що нова німецька адміністрація у сотні разів гірша від советської.

Одну історію почув від партизана Гавриленка, який прийшов із Чернігівщини. Член підпілля із Нової Басані. Керував їхнім загonom Іван Дяченко, якого призначило Київське підпілля. Дяченко водночас працював бургомістром. Німці йому довіряли, бо перед війною того виключили із партії і навіть ув'язнили, та німецька експансія врятувала від смерті. Бургомістру прямо під носом у гестапо вдалося zorganizувати шпиталь для поранених партизан, відкрити ткацьку майстерню, де працевлаштував дівчат, аби тих не вивезли до Німеччини. Розвідницька, добре налагоджена, мережа збирала цінну інформацію про пересування німецьких частин, свої люди працювали в комендатурі, жандармерії, перекладачами у військах.

Все зіпсував дезертир Олександр Кривець, який розповідав підпільникам байки ніби то був пілотом-штурманом, мовляв підбили під Києвом. Насправді ж агент гестапо і водночас НКВС, таке траплялося часто. Схоже ці служби координували дії, що пов'язані з боротьбою із українським народом. Співпрацювали через дрібних агентів на кшталт Кривця. Гестапо він потрібен як дезорганізатор і провокатор, а НКВС – ідеальний виконавець потаємної сталінської вказівки. Написав в гестапо донос, що Дяченко націоналіст, того й заарештували, а Кривець, тим часом, очолив загін. Більш-менш чесні, як Гавриленко, поспішили залишити новоутворену банду.

Виконуючи сталінську директиву, Кривець зі своїми пройдисвітами вбили на шляху поруч села Піски німецького лейтенанта, щоби заволодіти автомобілем.

Карателі не забарилися відповісти, разом з Пісками знищили ще шість сіл. А Кривець із вкраденою автівкою почав йменувати свою шпану «моторизованим партизанським загonom».

На весні 1943-го, під час, так званого, «Карпатського рейду»¹⁰, я перебував у загоні Бегми¹¹, куди спорядився за наказом Базими. І все через головотяпство начальства. З «великої землі» нашому загону були скинуті з літака боеприпаси. Замість набоїв до ППШ, які просив Ковпак, кинули 12000 набоїв до «нагану», і це на шість одиниць цих пістолетів, хоча на ящиках написано, що всередині набоїв 7.62. А Бегмі замість капсулів до магнітних мін прислали зимових шапок у кількості 2 тисяч штук. По-перше, у Бегми не було стільки людей, по-друге – вже тепло і шапки без потреби. Іntenдант приловчився їх міняти у населення на самогон, а рядові змовлялися з бандерівцями, беручи на взамін ту ж горілку і продукти.

То ж я повіз Бегмі запас капсулів до магнітних мін, які у ковпаківських запасниках лежали без потреби (також результат безглуздої помочі), а назад мав привезти автоматні набой.

З'ясувалося Бегмі заважають партизанити українські націоналісти-бандерівці. А партизанщина його не різнилася від інших – це грабунки навколишніх сіл. Йому й докомплектівані міни без потреби. То наказ Строкача, якого Бегма закидав скаргами про погане постачання і звітами про важкі бої з бандерівцями. Вже за кілька годин я дізнався, що то за «важкі бої». Бегмовці постійно наражалися на відсіч з боку місцевих. Бандерівці не діяли великими з'єднаннями, лише шарпали партизан взводними наскоками. Зате Бегма звітував, що націоналісти нападають ледь не полками. Одного разу загін із 24 партизан зіткнулася в лісі з бандерівським роєм (відділення, 5 чоловік). Одного оунівця підстрелили, зате поклали дев'ятьох бегмовців. Строкачу пішов звіт про 200 загиблих бандерівця, а щодо своїх убитих сказано – «без втрат» і про захоплений станковий кулемет МГ-42, який насправді підібрали на шляху, бо зіпсований.

Партизани розповіли, як з п'яну погромили хутір Вилезьки, постріляли баб та дідів, а в «центр» пішла шифровка, що розвідзагін наразився на шалений супротив «націоналістів», і додаток про трофейне «військове майно», до списку якого увійшли жіноча білизна, дитячі речі, але жодної одиниці зброї.

Невзбарі я ускочив у халепу. Саме повертався з капсулями до Ковпака і нас (зі мною був відділ супроводу) оточили автоматники, озброєні німецькими «емпішками» і «ППШ». Усі у темно-коричневих мундирах. Визначив, що це перекроєні і перефарбовані уніформи вермахту.

- Бандерівці, – тихо і спокійно мовив один із провідників бегмовців.

Я спочатку не зрозумів чом говорить із таким спокоєм, адже тудю-сюдою і амінь, а мої супутники навіть раділи полону. Опісля роз'яснилося. Для багатьох бандерівський ясир справжня благодать, сидиш собі у наметі, чи в бліндажі, спиш, їси, робота тільки у внутрішньому наряді та несення постової служби. Ніяких тобі п'яних командирів-баламутів. Очікуєш кінця війни, або в гіршому випадку – обміні.

Деся через годину полону мене забрали на допит.

Зайшли в землянку. За столом троє. Відзнаки схожі на австрійські, без погон, комірні петлиці та жовто-блакитні шеврони. Один із нашивками полковника звернувся до мене:

- Ваше ім'я та звання.

- Петро Голий, – назвався, вдивляючись у вусатого полковника, чимось схожий на Руднева. – Старший лейтенант, командир розвідвідділу. До війни кореспондент газети «Червоний плугатар».

- Це конотопська ніби то.

Мене здивувала обізнаність бандерівця. Адже й газета районна, маловідома, розповсюджувалася лише в кількох селах Чернігівщини.

Інший, до якого зверталися «друзе чотовий», спитав якого напою бажаю, чаю чи горілки. Попрохав чаю. Принесли завареної м'яти і ще якоїсь пахучої трави. Розмова мала більш приватний характер ніж бесіду військовиків. Полковник, чи то «сотник» розпитував із яких я країв, чи є дружина. Тут з'ясувалася його обізнаність у «Червоному плугатарі». Ми майже земляки, він із Богодухів. А мені думалося, що серед бандерівців переважно західняки, та бач, насправді багацько зі східної України, з Донбасу, є навіть росіяни з іноземцями.

Поволі перейшли на політику.

- Гадаєте, воюєте за праву справу? – питає сотник.

- Я воюю лише тому, що треба воювати, – відповідає, заперечно кивнувши проти запропонованої цигарки, – а хто тепер правий дідько не розбереться. Рівночінно у вас питаю про правоту.

- Ми воюємо за вільну Україну, – відповів чотовий.

- Так, – вторив сотник, – і не має для кожного справжнього українця найсвятішої справи.

- Справжнього? – перепитав я.

- Справжнього, – підтвердив сотник-вусань, – інші, на кшталт вас, допомагають московським окупантам.

- І ви впевнені, що подібними партизанськими силами спроможні зламати потужну військову силу комуністів чи фашистів?

- Можливо не ми, – зітхнув сотник, – але віримо, що це буде, бо маємо щось потужніше від танків, літаків та гармат. Віра! Україна колись здобуде незалежність, нехай то буде після нас. Німець не сьогодні-завтра зламається і тут не заслуга військ Сталіна, а переважає економічний фактор. Але й справа Леніна-Сталіна теж приречена, бо тримається на брехні, ще й додайте ненависть усього світу, та й це не фактор, а фактор – ненависть окупованих есесером народів. Чи довго протримається така імперія, де піддані люто ненавидять своїх правителів?

- Можливо й вірно, – погодився я, – серед партизан такий кавардак. Та й компартія вже давно сама себе із'їдає.

- То чому ж ви досі серед них третесь? Чи не варто повоювати справді за щось важливе? Самі ж усвідомлюєте, що кров проливаєте для загарбників.

Я насмішувато глянув на сотника:

- Розцінювати як вербовку?

- А то вже як завгодно, – хитрувато примружив око сотник, – як совість підкаже. Розстрілювати не будемо, навіть за вашої відмови. Можете хоч зараз йти.

- А це вже ні, – заперечив я, – енкаведе і так за цей полон не злізе, а коли просто так зіскачу, будуть запитання. Краще обміну дочекаємося.

Таким чином я став розвідником Української Повстанської Армії.

Мене і ще чотирьох бійців обміняли 26 червня, перекинувши в село Здвиж. Троє вирішило залишитися в УПА. Тут тривали переговори між ковпаківцями і бандерівцями. Перші мали намір переправитися через річку Горинь, другі заперечували і обіцяли дати бій. Коли опинився серед «своїх» дізнався подробиці цих переговорів. Виявилося, що Ковпак з Рудневим остаточно розплювалися¹². Ковпак розлютився і мав намір після артпідготовки напасти всіма бандами на село і «вирізати бандерівське кодро від старого до малого», а Руднев заперечував: «Ми багато своїх людей втратимо. Ти, Сидоре, плутаєш ті фантастичні зведення, що відправляєш Строкачу, з реальним станом справ. Це у шифровках націоналісти гинуть штабелями»¹³.

Рудневу підтримав штаб. Таким чином запобігли людських втрат, як з боку партизан, так і населення. До того ж Руднев переконав штабістів, що таким чином червоні партизани остаточно не втратили, і без того хлипких, політичних позицій в очах місцевого населення.

З сотником Єнеєм ходив домовлятися начальник оперативного відділу Войцехович, бо цьому селюку з Харківщини бандерівці довіряли.

Тоді я збагнув, що участь Руднева вирішена, його або у таборі кінчать, або ж особисти замордують і оголосять «ворогом народу». До того ж потрібен був цап-відбувайло за всі наявні промашки, які вже не прикрити фальшивими звітами про підірвані мости, та перемоги над німцями і бандерівцями, до того ж на покійного «троцькіста» можна списати усіх представників УШПР, СМЕРШ, НКВС, яких зліквідували в «контрольних точках».

Врешті з Рудневим зчинили гуманно. 5 серпня 1943 року вбили біля Делятина¹⁴. Звісно звітували, що загинув у бою з фашистами. Зрозуміло, бійці знали, що і як. Все ж Сиромолотний його дістав, незважаючи, що на той час нашого комуніста у загоні вже не було, перешіптувалися про нього та радистку Лаврухину, яка і застрелила комісара.

Боець Парфьонов розповідав, що чув, як Сиромолотний шантажував радистку, погрожував викрити про її двомісячне перебування на окупованій території і про вербовку в СС, а цього, мовляв, у СМЕРШі не подарують. Потім, хто із партизан на нетверезу голову патякав зайве, не повертався із розвідки, або ж потрапляв до «контрольної точки».

Скажу чесно, за Руднєвим не жалкую. Сам винен, знав, що таке комуністи. До війни незаслужено постраждав, постраждав за вірність їм, і все ж воював, захищаючи варварську ідеологію. Так, саме ідеологію, а не народ, як багато хто думав. Як можна захищати народ, при цьому воюючи на боці одного із загарбників. Адже бачив, що партизанський рух, ці пресловуті «народні месники», набрид, який тільки пиячити вміє та грабувати¹⁵.

Німець фатально помилився у тому, що не використав ненависть совєтських людей до свого керівництва. Думаю, рейхскомісар України Еріх Кох¹⁶ чесно заслужив сталінської нагороди – герой совєтського союзу, якими Сталін нагородив Ковпака, та йому подібних, тих, хто воював проти України, завойовуючи її для московських окупантів.

Опісля війни взагалі така каша-малаша почалася. Багатьох із колишніх партизан знов мобілізували, тільки тепер на боротьбу з УПА. І набирали найгірших, найгірших у моральному розумінні. Патологічних садистів, алкоголіків, наркоманів, які вже не мислили себе у мирному житті. Вони склали кістяк, так званих, «спецбойовок», які працювали під бандерівців. В уніформі УПА спалювали села, різали дітей, навіть знищували совєтський актив, як-то комсомольців, учителів, медпрацівників. Розумієш, комуністам потрібно було змінити менталітет, усе що накопичувалося в українців протягом століть – дух воїна, дух вільної людини.

Колишні партизанські ватажки книжки понаписували. Той же Ковпак свій опус «Від Путивлю до Карпат» видав, хоча сумніваюсь, що малограмотний конокрад міг упоратися, чиесь творіння. Подано викривлено, з відповідним пафосом. Хоча б узяти парад у Дубовичах, що відбувся 23 лютого 1942-го. Тоді таки дійсно провели, старий підлабузник прагнув звітувати Москві, що партизани насправжки є і воюють. А вже 25-го із села нас витіснили мадяри. За цю виставу дубовичани поплавилися розореними домами, та життям двадцяти п'яти замордованих селян.

Ще й історія з ковпаківською казною цікава, циган протягом війни назбирав кілька валіз золота. Звісно не приховалося б від нишпорок із беріївської контори, та старий циган не по зубах. Золото встиг відправити племінником, який десь розчинився на просторах есесеру, кажуть кудись за Урал подався. Слідство по «золотій справі» так і не розпочалося, Ковпак вже став знаменом партизанського руху. Чи запрацює коли це криваве золото один Бог відає. Думаю не буде щастя ковпаківським нащадкам, вдаляться...

Олексій Федоров, командир чернігівсько-волинського партизанського з'єднання нашкрывав своє «Підпільний обком діє». А сам, між іншим, на початку війни, рятуючи власну шкуру, у Чорнухівському лісі кинув напризволяще пораненого товариша Павла Рудька.

У 1947-му Рудько показував мені журнал «Новий мир», де публікувався опус Федорова. Плакав і по пунктах виявляв брехню. Наприклад Федоров написав, що Рудько втік з-під його командування, як тіко в гузно смалений півень клонув. Павло ж розповідав, що Федоров під приводом розвідки залишив пораненого в гомілки Рудька і ще чотирьох червоноармійців у лісі, а сам зі зброєю і запасами продуктів ще¹⁷. Рудько потім пробачив таку малодушність, після війни стрічався з Федоровим, випивали. Та видко писульки були вже запущені в друк, то й намагався скупити провину коньяком. Ця книжка потім добряче попсувала Рудьку життя, він так і не добився реабілітації, чи принаймні вибачення з боку Федорова.

З Олександром Кривцем, командиром «моторизованого з'єднання імені Щорса» теж мутна історія. Після війни йому «героя» дали, ніби то за форсування Дніпра. Колишні

партизани підняли гвалт. «Яке Дніпро? Кривець всю війну пиячив і грабував». У 43-му після звільнення Чернігівщини він не пішов на фронт, якимсь дивом 24-літнього недоука залишають у тилу і призначають директором цукрового заводу. Та з'ясувалося він у якихось стосунках зі Строкачем, об'єднувала таємниця, вочевидь Кривець мав компромат на начальника УШПР¹⁸. Шуму тоді вдалося уникнути, сам Хрущов втрутився, цьому не хотілося перед Сталіним зайвий раз дурнем виставитися, що нагороди кому зря роздає¹⁹.

Нас партизан, вже через кілька років після війни на допити тягали. Деяким цабе більше дісталось, Вершигору потроху горілкою вбивали, а, як почав цікавитися обставинами загибелі Руднева, то якось пораненьку знайшли вдома повішеним.

Звісно мене не минуло. Навіть довелося три місяці відсидіти у Харківській в'язниці. Допитувалися про мій полон в УПА, а потім я ще довго відчував на собі потаємну увагу «органів», все перевіряли чи немає у мене зв'язків з оунівцями.

Після війни стало відомо про трагедію, яка розгорнулася в Сумах у лютому 1942-го. Гестапо похапало той незначний комсомольський актив, що ще залишався і намагався діяти самостійно, без «мудрого керівництва», яке на ділі розбіглося. Також був арештований націоналістичний осередок «Просвіти» разом з керівником вчителем Семеном Сапуном, якого провідні комуністи перед вступом німців хотіли вбити, та задум довершили гестапівці. На території тюрми разом з націоналістами убили інших підпільників, які позиціонували себе комсомольцями, учорашні школярі. Усіх закрили в овочесховищі, біля трьохсот людей загинуло²⁰. Комуністи потім «гідно» вшанували героїв-підпільників – місце загибелі закатали асфальтом і збудували автостоянку. Бояться пам'яті народної, що колись спливе правда, а таки спливе, повір мені.

На останок скажу тобі, не вийшло на Сумщині широкомасштабного партизанського народного супротиву, який планував Сталін з клікою. Зате добре склалося на сторінках псевдо-історичних романів та у штучних спогадах штучних героїв, врешті вилилося в штучну історію.

ПРИМІТКИ:

¹ Сапун Семен Семенович (1893 – 1942) – революціонер-підпільник. Під час німецької окупації лідер Сумського обласного проводу ОУН (б), голова товариства «Просвіта». До війни арештований НКВС, 8 місяців провів у катівнях. Не підписав жодного звинувачення. За відсутністю доказів звільнили. *ОУН-УПА на Сумщині / Упорядник Івнущенко Г.М. т.1 – К., 2007 – 156 ст.*

² Бадаєва Марія, Рахманова Марія, Степанова Валентина були розстріляні 18 грудня 1941 р. *В.Бубнов «Суми у 1941-1943 роках: офіціоз та дійсність» ст. 5, 12-13.*

³ **Із доповідної записки колишнього політрука 5-ї групи сумського партизанського з'єднання В. Мінаєва начальнику УШПР Т.Строкачу про стан з'єднання. 28 квітня 1943 р.**

[...]

Питання дисципліни. З дисципліною не все добре в загоні. По-перше – матюки процвітають і в бою і поза боєм. Катярство припиняється після присланої Вами телеграми. Пиятка зменшилася, але не ліквідована повністю. В результаті чого розстріляно у березні 1943 р. командира 9 роти, орденоносця. Через п'янство загинув зайві жертви у бою. Хоча б взяти за приклад бій в с. Кодри, Київської області; 3-тя рота вступила у бій у п'яному вигляді, де кращі люди роти загинули. Дуже багато випадків, коли розвідроту обстрілює своїх розвідників, не питаючи паролу і не відповідаючи на пароль один одному, тому що в нетверезому виді сприйняли друг друга за поліцейських. Бували випадки, коли через п'яну розвідку збивалися зі шляху і плуталися по кілька діб. Цей випадок проїзду залізничної магістралі, не пам'ятаю якої, але треба було доїхати до місця призначення: містечко Степан-Город. Можна привести ряд фактів по питанню п'янки. Наглядним

прикладом слугує, той факт, що тепер поранені партизани Ковпака в Москві пиячать і бузовірять, але ці дії вчасно попереджені...

ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 149-151.

⁴ Уривок із доповідної записки політрука 5-ї групи сумського партизанського з'єднання В. Мінаєва начальнику УШПР Т. Строкачу про стан з'єднання.

28 квітня 1943

«Бійці розвідки, коли вривалися в населений пункт, збирають дані, розпитують мешканців про німців та інші питання, але не забувають поцупити ручні чи кишенькові годинники у колгоспника, переконаючи того, що «ти не воюєш доки вони тобі без потреби, а нам без годинника ніяк неможна», де, як не в 3 роті, розвід роті та батареї відбувається п'янка. І за рахунок чого вони п'ють? Зрозуміло, за рахунок мародерства».

ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 149-151.

⁵ УШПР – Український штаб партизанського руху.

⁶ Радіограма агента «Кармен» начальнику УШПР Строкачу про мародерство партизан сумського з'єднання. 3 березня 1943.

«Повідомляю, що багато хто із загону займаються мародерством, беруть усе що потрапить їм під руку, аж до того, що беруть ковдри, простирадла, білизну потрібну і не потрібну. Командування заходів не вживає.

ЦДАГО України. – Ф. 62. – оп. 1. – спр. 1308. – арк. 33

Радіограма агента «Загорського» Строкачу про морально-політичний стан партизан сумського з'єднання

«16 квітня 1943.

Парт[ійно]-політ[ичної] масової роботи в загоні і серед населення немає. За короткий час вбито багато партизан під час добутку собі трофеїв з метою особистої наживи».

ЦДАГО України. – Ф. 62. – оп. 1. – спр. 1308. – арк. 46.

⁷ Уривок доповідної записки капітана ДБ Короткова начальнику УШПР Т. Строкачу про ситуацію в сумському партизанському з'єднанні.

16 квітня 1943 р.

«20 березня 1943 р. я був Вами направлений до з'єднання партизанських загонів під командуванням Героя Радянського союзу тов. Ковпака в тил противника, на посаду заступника командира цього з'єднання по розвідці... Розмові моїй в їх штаб-квартирі передувало обурення Ковпака в робочому штабі, куди з літака був привезений вантаж. Після того, як в одному із мішків були упаковані пакети з написом «молодому партизану», Ковпак, вживаючи самі сороміцькі слова у присутності бійців і господарів дому, де розміщувався штаб, висловлював своє обурення до УШПР і до Вас, як керівника штабу, тут же Ковпак дав розпорядження своєму заступнику по госпчастині Павловському запакувати назад пакети в торбу і направити до Москви з написом «Молодому партизану Строкачу від старих партизан», до цього знущального ставлення Ковпака до вищих керівних органів та відповідальних осіб, була висловлена солідарність присутніх там бійців, Сиромолотний, що був там, мовчав...» (прим. Пакети «Молодому партизану» скинуті ЦК ВЛКСМ для всіх партизанських загонів і вміщували у собі: Статут ВЛКСМ, Статутник партизана, 2-3 брошури та 5-10 конвертів».

ЦДАГО України. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 39-56.

⁸ Вершигора П.П. (1905-1963) – з грудня 1943 р. заступив Ковпака, ставши командиром партизанського з'єднання.

⁹ Єлдаші – татари, що служили в СС.

¹⁰ Карпатський рейд – почався 12 червня 1943. Мета – створити на Західній Україні потужну партизанську базу. Закінчився провалом. 21 жовтня 1943 Ковпак підписав для УШПР звіт про завершення рейду».

¹¹ Бегма В.А. (1906-1965) – командир одного із партизанських з'єднань.

¹² **Зі щоденника Руднева. Запис від 23 липня 1943 р.**

22 і 23 липня 1943 р...

«... Ковпак як завжди байдужий не лише до польових умов боротьби з супротивником, а в горах він геть невіглас, але як він любе повторювати чужі думки і страшенно дурний і хитрий, як хохол, він знає, що йому є на кого покласти, тому він п'є, ходить до баби, така ж дурепа, як і сам, спати, а коли доводиться скрутно, то негайно звертається до Х. (Х – Руднев називає себе. Прим. авт.), який всю ніч мотається по колоні і на різні зміни негайно реагує. Він, і не тільки він, але й багато інших знають, що Х. вивезе.

ЦДАГО України. – Ф.63. – оп.1. – спр.85. – арк. 53.»

¹³ **Зі щоденника Руднева.**

«... 25 червня. Нам сьогодні належить форсувати річку Горинь, переправи немає, за виключенням Янової Долини, але там німецький гарнізон, битися не вигідно, по лісових шляхах завали і міст добре укріплені. Вирішили робити наплавний міст через річку Горинь між селами Корчин – Здвиг, але націоналісти, чоловік 500, зайняли Здвиг і оголосили, що переправу будувати не дадуть. Ковпак вирішив, раз так, то дати бій і змести це село, чому я рішуче заперечив – це просто і не треба великого розуму, але жертви з одного і з іншого боку, жертви мирного населення, дітей, жінок. Я вирішив піти на дипломатичні переговори... Ковпак знову розлютився, негайно артилерію і змести це село з лиця землі. Я заявив, що на це не піду... На цьому ґрунті виникла крупна і дуже крупна сварка. А моя точка зору отримала перемогу, ми переправилися без жертв... Наша безкровна дипломатична перемога є блискучим маневром, але скільки нервів, скільки крові попсував я особисто»

ЦДАГО України: Ф.63. – оп. 1. – спр. 85. – арк. 23. – зв. 31.

¹⁴ **Радіограма агента «Загорського» першому секретарю ЦК КПБ(у) М. Хрущову та начальнику УШПР Т.Строкачу про загибель комісара Руднева.**

Шифровка № 8325, 10.09.1943.

Згідно даних бійця Глухівського партизанського загону стало відомо, що командир частини С.В. Руднев 5 серпня, під час бою у міста Делятин був поранений в ногу і руку. При ньому знаходився комендант, сестри і 4 бійця.

Надіслана мною група бійців другого батальйону для виїзду до частини, на місці поранення ані Руднева, ані бійців не знайшла, розшуки до сих пір позитивних результатів не дали. Ковпак не вжив заходів тому, що посварився з ним і бажав його загибелі.

20 серпня командир мінерів Терехов повідомив, що Ковпак про Руднева сказав: «одним крохобором менше».

27.08.43 р.

«Загорський»

ЦДАГО. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 1340. – Арк. 212.

¹⁵ **Доповідна записка**

Секретарю центрального комітету КП(б)У т. Хрущову М.С., начальнику штабу УШПР т. Строкачу Т.А.

Секретно.

Про злочинні дії низки командирів та бійців партизанських загонів з'єднання.

«В кінці серпня ц.р. із розташування штабу нашого з'єднання зник командир-політкерівник розвід взводу 5 батальйону тов. Бабушкін. Пошуки його не дали результатів. Через місяць у лісі (3-4 км від табору бригади особливого призначення з'єднання «дядька Петі») знайдений труп тов. Бабушкіна. Слідством виявлено, що вбивцею тов. Бабушкіна є боець розвдгрупи нашого з'єднання Метличенко, який здійснив цей ганебний злочин за завданням командира одного із загонів з'єднання «дядька Петі», якогось Логвінова Петра (за прізвиськом «Патефон»), його ад'ютанта Громова і командира комендантської групи цього ж загону Вознюка. Логвінов, сумісно з вказаними особами, систематично напоював Метличенко і видурював у того зброю і боеприпаси, які Метличенко, звісно, змушений був красти у своїх товаришів партизан. Під час одної такої

крадіжки автомата із палатки у 7 батальйоні Метличенко був спійманий на місці злочину тов. Бабушкіним, який невзабарі став жертвою банди Логвінова, т.я. Логвінов разом зі своєю компанією, дізнавшись про провал Метличенко, змусили вбити тов. Бабушкіна, що і було зроблено. Наступного дня після убивства зброю тов. Бабушкіна Метличенко відвіз і передав особисто Логвінову, після чого знову пиячив у Логвінова, а також отримав від нього подарунок два кишенькових годинника за «чисту роботу»

2. На початку 1943 р. командир загону бригади «дядька Сашка», з'єднання «дядька Петі», Костін, прийняв до свого загону лікарку Полтавську разом з її 5-6 літньою дитиною, що була дружиною командира Червоної армії. В середині листопада нам стало відомо, що лікар Поплавська з дитиною зникла із загону Костіна. Скоро нашими розвідниками були знайдені трупи Полтавської і її дитини в лісі. Слідством встановлено, що вбивство їх здійснено бійцями загону Костіна по його завданню. Про це також стало відомо полковнику Бринському, але він заходив ніяких не застосовує.

Виявлено ще низку злочинних фактів, що чинить командний склад загонів з'єднання «дяді Петі», як то:

1. Безцільне, без будь якої мети, звіряче убивство нашого агента, один син якого знаходиться в лавах Червоної армії, а «другий в партизанах».
2. Розстріл (убивство) дівчат-партизанок, з якими жили командири (в тому числі і командир бригади «дядько Сашко» – капітан Перевишко).
3. Безцільний розстріл мирних громадян, розбещення у побутовому житті. І, як результат, на ґрунті розбещення командного складу, захворювання всілякого роду венеричними захворюваннями – є звичайними і масовими.

ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 22. – Спр. 66. – Арк. 44-48.

¹⁶ Еріх Кох (1896 – 1986) – німецький нацистський лідер. Наприкінці серпня 1941 був призначений рейхскомісаром України. На цій посаді був до кінця 1944. Його управління в окупованій Україні відзначалося жорстокістю. Спричинив смерть близько 4 млн українців. На думку російського дослідника Володимира Батишева – Е. Кох вірогідно був таємним радянським агентом і слідував директивам Сталіна щодо терору проти населення окупованої України, бо після війни уряди УРСР та СРСР ніколи не вимагали його видачі для суду.

¹⁷ **Лист колишнього секретаря Чернігівського обкому КП(б)У по пропаганді П.Рудька колишньому командирі чернігівського волинського партизанського з'єднання О. Федорову про неточності в книзі «Підпільний обком діє»**

17 липня 1947 р.

«Ми всі, у тому числі і я, слухали вас, як першого секретаря обкому і діяли згідно ваших вказівок. По суті ви нас дезорієнтували своїм рішенням і розгубили секретарів – це ж факт.

Звернемося далі до книги: на стор. 57 Ви описуєте втечу полковника і там же говорите, що я від вас, вашої групи втік. «Довелося змиритися з тим, що пропав Рудько, пізніше з'ясувалося, що він просто втік». Хочу вам нагадати, як по справжньому було. Після уходу полковника в розвідку, який взяв ваш автомат, ви я та Сиромятников, разом з групою червоноармійців три дні бродили в Чорнухівських лісах і ніяк не могли вийти із цього лісу, тому, що навколо були німці. Далі, на світанку, ви взяли з собою лейтенанта і заявили нам, що ви підете в розвідку на узлісся, дізнатися, чи є там німці, після чого повернетесь і будемо прориватися із оточення. Ви пішли у двох з лейтенантом і більше не поверталися до нашої групи. Такі факти насправді. Виходить, що не я вас кинув, а ви мене ганебно кинули з групою беззбройних червоноармійців у лісі біля хутора Лисинки Чорнухівського району Полтавської області, а тепер мене незаслужено скомпрометували на сторінках своєї книги».

ЦДАГО України. – Ф. 326. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 84/87.

¹⁸ Колишня учасниця підпілля на Чернігівщині Павлина Березовська у своїй книзі «Двічі страчені – Вічно живі» (Київ, 2006) говорить, що Строкач на початку війни втратив партквиток, а Кривець його виручив, засвідчивши, що квиток згорів разом з хатою.

¹⁹ У 1979 р. викрилося, чим насправді займався Кривець під час війни. Передувало викриттю журналістське дослідження літератора Сахнюка А.Я. в «Літературній газеті» 10 жовтня 1979 р. були опубліковані статті

«Правда про героїзм і підлість», де висвітлювалася зрадницька роль Кривця у розвалі Чернігівського підпілля. Далі більше, слідча комісія з'ясувала що він насправді за «льотчик-штурман». Виявилося, що такого льотчика як О.Є. Кривець у 254-му полку не було, а був сержант механік, який не зробив жодний політ навіть як пасажир. У Вересні 1941 року полк, вириваючись із кільця передислокувався із Семілок до Новозибково. Під час маршу сержант Кривець шез, а невзабарі з'явився у рідному селі Пісках на Чернігівщині. В результаті перевірки комісії партконтроля у 1980 Кривця виключили із партії. Йому висунуто звинувачення: обман, умисне викривлення своїх біографічних даних при вступі в КП СС, присвоєння подвигів, які не здійснював і перебільшення заслуг під час війни; необґрунтоване звинувачення про зраду одного із активних учасників антифашистського підпілля, що загинув від рук німецьких карателів – Івана Дяченка. Указом від 28 лютого 1980 анульовано укази про присвоєння Кривцю Героя і нагородженні орденом Богдана Хмельницького. Однак Кривець не полишав спроб відновитися, писав листи, збирав підписи односельців, кого підкупив, кого залякав. Результатом його старань стало, що Сокольницький суд Москви визнав публікацію в «Літературній газеті» не дійсною, а пізніше 16 липня 1991 Кривець був відновлений у званні Героя. В офіційній російській історіографії О.Є. Кривець вважається героєм-партизаном.

²⁰ Згідно акту НКВС із розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників по м. Суми і області від 23 вересня 1942 р. було знищено 650 людей.
ОУН-УПА на Сумщині / Упорядник Івнущенко Г.М. т.1 – К., 2007 – 156 ст.